

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ, ІНТЕГРОВАНІ ВИМОГИ

У статті здійснено спробу розібратися, як реалізується компетентісний підхід у рамках європейських рекомендацій та національної традиції. У роботі розглянуто світові тенденції щодо тлумачення та сутності понять професійна компетентність та ключові компетенції у професійно-педагогічній підготовці майбутнього учителя початкової школи.

Ключові слова: учитель початкової школи, компетентісний підхід, компетентність, компетенція.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вищої професійної освіти обумовлюють необхідність підготовки конкурентоспроможного, професійно компетентного фахівця, який відповідає вимогам сучасної соціокультурної, освітньої та інформаційної ситуації. Вирішення цих завдань пов'язане не просто з модернізацією процесу навчання, але, в першу чергу, з інноваційними перетвореннями, тобто з використанням освітніх технологій. Тому розробка і впровадження в освітній процес засобів інноваційних технологій вимагає від кожного викладача вищу високого рівня професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки вчителя завжди приділялася належна увага як на державному, так і на науково-методичному рівні. Питаннями стосовно компетентісного підходу, педагогічної компетентності займалися такі вчені, як: В. Бондар, М. Вашуленко, Ф. Гоноволін, Е. Зеєр, І. Зязюн, І. Колеснікова, Н. Кузьміна, М. Лук'янова, А. Маркова, О. Пометун, О. Савченко, В. Сериков, В. Сластьонін, І. Шапошнікова, О. Шахматова та ін. Однак до сьогодні відсутні чіткі критерії, не сформовані стандарти у вищій освіті щодо ключових компетенцій та компетентностей, що й спричинило появу запропонованої актуальної розвідки.

Мета статті – розглянути та співставити існуючі підходи до поняття професійна компетентність з урахуванням найважливіших тенденцій в освіті.

Виклад основного матеріалу. Компетентісний підхід в освіті ґрунтується, перш за все, на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання терміна "компетентність" або "компетенція" для визначення цільових установок вищої освіти знаменує зрушення від суто (або переважно) академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної і соціальної підготовленості випускників ВНЗ, зокрема педагогічних. Традиційна орієнтація професійної освіти на підготовку вчителя-предметника не може забезпечити такої готовності, тому виникає проблема перегляду цільових установок, уточнення критеріїв професійної підготовки педагогічних кадрів, заснованих на компетентісному підході. Сьогодні виокремлюється тенденція введення компетентісного підходу не тільки в нормативну, але й практичну складову освіти, розробляється опис змістових характеристик результуючих одиниць змісту освіти (компетентностей, компетенцій).

А. Хуторський помітив, що у методиках навчання окремих предметів поняття компетентності використовується давно, наприклад, поняття лінгводидактичних компетентностей застосовується при вивченні мов, комунікативних – при вивченні інформатики [6]. В останні роки поняття "компетентність" вийшло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями й інтеграційною метапредметною роллю в загальній освіті. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи. Необхідність формування ключових компетентностей студентів визначена в концепції модернізації вітчизняної освіти. У світовому науковому співтоваристві він позначений як методологія, що визначає якість рішення педагогічних проблем (В. Байденко, Ю. Давидов), шлях досягнення якості освіти (І. Зязюн, Є. Кортков, В. Краєвський), механізм забезпечення ефективності діяльності викладача (В. Адольф, А. Маркова, В. Сластьонін, В. Якунін), технологія, що створює освітню систему і модель випускника вищої школи (Н. Борисова, М. Чошанова), процес розвитку здібностей, що забезпечують мобільність випускників вишу (А. Хуторський, І. Зимня).

Концептуальна ідея компетентісного підходу полягає в розробці ключових компетенцій, що вбирають у себе професійні, особистісні, соціальні, гуманітарні сфери, дозволяють випускникові вищої школи вирішувати безліч практичних, дослідницьких і особистісних проблем. Для сучасного вчителя початкових класів потрібне освоєння таких компетенцій, які забезпечили б йому можливість роботи в інноваційному освітньому середовищі, самостійно розвиватися педагогічно, рефлексувати результати своєї педагогічної діяльності тощо.

З урахуванням багаторівневої підготовки, на основі компетентісного підходу було підготовлено модельний освітній стандарт для систем вищої освіти держав-учасниць СНД [1] та Макет освітнього стандарту вищої (професійної освіти за напрямком країн СНД [2]. Головна мета моделі – не уніфікація

стандартів, а на основі різноманітності систем виробити принципи їх відповідності, узгодження. Тому настав час для створення такої ж концептуальної моделі оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутнього учителя початкової школи, спираючись на виявлені світові тенденції у вищій школі. Такі освітні стандарти будуть представляти собою подальший розвиток властивого вітчизняній вищій школі системно-діяльнісного підходу до освіти, який раніше втілювався в розробці кваліфікаційних характеристик випускників вишів, у загальних вимогах до рівня підготовленості в стандартах першого покоління або підготовці випускників до видів діяльності. На сьогодні розроблена Кваліфікаційна рамка з урахуванням компетентностей.

С. Раков вказує, що навчальні компетентності – це інтелектуальний розвиток особистості та здатність учитися протягом усього життя. Науковець формулює напрями набуття навчальних компетентностей учителем математики, проте, вважаємо, їх доречними й щодо майбутнього учителя початкової школи:

- застосовувати фундаментальні навички лічби, письма і читання;
- застосовувати навички використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- організувати і рефлексувати власний навчальний процес (аналізувати і оцінювати хід своїх думок і дій), обирати і застосовувати ефективні стратегії навчання та нові комп'ютерно-орієнтовані технології;
- застосовувати технології пошуку, аналізу та систематизації відомостей з різних джерел, навички критичного мислення, стратегії набуття нових знань та умінь, включаючи запам'ятовування, різні способи письмового фіксування, нагромадження відповідного асоціативного досвіду;
- аналізувати об'єкти, ситуації та взаємозв'язки, використовувати та оцінювати власні стратегії розв'язування пізнавальних проблем, висловлювати свою думку, застосовувати різноманітні прийоми аргументування в різних соціокультурних контекстах;
- досліджувати у системі різні технічні, наукові, соціальні та інші питання [4, с.8].

За рекомендаціями ЮНЕСКО 2011 р. [5] сформульовано перелік компетентностей, необхідних учителям у всіх аспектах їх роботи:

1. Розуміння ролі ІКТ в освіті.
2. Навчальна програма і її оцінювання.
3. Педагогічні практики.
4. Технічні і програмні засоби ІКТ.
5. Організація і управління освітнім процесом.
6. Професійний розвиток.

Поєднання переліку цих компетентностей з трьома підходами до навчання, що базуються на розвитку потенціалу людини, за версією ЮНЕСКО, ("Застосування ІКТ", "Оволодіння знаннями", "Здобування знань") задає структуру системи ІКТ-компетентностей учителів.

Компетентності, пов'язані з цим підходом, включають у себе вміння маніпулювати даними, структурувати проблеми і ставити задачі, поєднувати застосування інструментальних програмних засобів (в межах свого предмету) з методами особистісно-орієнтованої навчальної діяльності, з виконанням студентами спільних навчальних проектів. Для виконання групових навчальних проектів педагоги повинні використовувати мережеві ресурси, що дозволяє студентам працювати сумісно, отримувати доступ до даних і спілкуватись із зовнішніми експертами в ході аналізу і розв'язування обраних ними проблем. Викладачам також необхідно вміти застосовувати ІКТ для розробки планів і оцінки їх виконання при проведенні індивідуальних і групових навчальних проектів, контактувати з експертами і співробітничати з іншими педагогами, а також використовувати мережу інтернет.

На сьогодні не існує точного визначення "формули компетентності" (М. Чошанов), якостей професійної компетентності (І. Колесникова), критеріїв професіоналізму (А. Маркова), а також особистого професіоналізму (Е. Зеєр). Це пов'язано з тим, що сам термін ще остаточно не вивчений, не досліджений в психолого-педагогічній науці і в більшості випадків уживається для визначення високого рівня кваліфікації і професіоналізму фахівця. У роботі "Психологія професіоналізму" А. Маркова [3, с. 34] виділяє 4 види професійних компетентностей:

- 1) спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- 2) соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;
- 3) особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;
- 4) індивідуальна компетентність – володіння прийомами саморегуляції і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, невідкладності професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю.

Критерієм ефективності професійної підготовки вчителя початкової школи повинна бути сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. Професійна компетентність педагога постає як синтез когнітивного, наочно-практичного й особистісного досвіду. Перехід до нового рівня цілісності освіти не можна здійснити шляхом кількісної зміни складу

елементів. Існує небезпека, що список компетентностей, визнаних необхідними, буде достатньо широким, що ускладнюватиме процес їх формування. Тому при пошуку основних або пріоритетних компетентностей звертаються до поняття ключових (базових) компетентностей, яке характеризує універсальні компетентності широкого спектру, створюючи основу для формування компетенцій більш специфічного вживання.

Ключові (загальні) компетенції – це загальні компетенції людини, необхідні для соціально продуктивної діяльності будь-якого сучасної людини. Професійна компетенція поділяється за видами професійної діяльності. Вони є сукупністю базових і спеціальних компетенцій. Базові – це компетенції певної професійної галузі. Спеціальні компетенції для виконання конкретної педагогічної дії, вирішення конкретної проблеми або професійного завдання. Крім того, ключові (базові) компетентності характеризуються такими особливостями: вони багатофункціональні (компетентності відносяться до ключових, якщо оволодіння ними дозволяє вирішувати проблемні ситуації в професійній сфері); ключові компетентності надпредметні й міждисциплінарні; формування ключових компетентностей спирається на певний рівень інтелектуального розвитку (абстрактне, критичне мислення, саморефлексія і т.д.); ключові компетентності багатовимірні, тобто вони включають різні особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні уміння.

Під час симпозіуму Ради Європи на тему "Ключові компетентності для Європи" було визначено такий орієнтовний перелік ключових компетентностей. Вивчати: уміти здобувати користь із досвіду; з'ясовувати взаємозв'язки своїх знань і впорядковувати їх; організувати свої власні прийоми вивчення; уміти вирішувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням. Шукати: запитувати різні бази даних; опитувати оточуючих; консультуватись в експертів; отримувати дані; уміти працювати з документами та класифікувати їх. Думати: з'ясовувати взаємозв'язки минулих і поточних подій; критично ставитись до того чи іншого аспекту розвитку суспільства; уміти протистояти непевності та труднощам; займати позицію в дискусіях і обґрунтовувати свої власні думки; аналізувати політичне й економічне оточення, в якому проходять навчання та робота; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із навколишнім середовищем; уміти оцінювати твори мистецтва й літератури. Співпрацювати: уміти співпрацювати та працювати у групі; приймати рішення; улагоджувати розбіжності та конфлікти; уміти домовлятись; уміти розробляти та виконувати контракти. Братися за справу: включатися у проект; нести відповідальність; входити до групи або колективу та робити свій внесок; доводити солідарність; уміти організувати свою роботу; уміти користуватись обчислювальними та моделюючими приладами. Адаптуватись: уміти використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології; доводити гнучкість перед викликами швидких змін показувати стійкість перед труднощами; уміти знаходити нові рішення.

Необхідність модернізації вищої педагогічної освіти дозволила виділити такі ключові (базові) компетентності випускника педагогічного вишу:

- прийняття активної життєвої і професійної позиції;
- орієнтація на соціальне і професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації;
- освоєння основних професійних навиків, практичних умінь в професійній сфері;
- формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам;
- досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури.

Зазначимо, що, на відміну від професійної компетентності, яка має нормовану сферу застосування, усталені зразки результатів діяльності і вимоги до їх якості, ключова компетентність виявляється як певний рівень функціональної грамотності. Спільне, що об'єднує ці два види компетентності, – це досвід, що не зводиться до набору знань і вмінь, а характеризує цілісність і конкретність сприймання ситуації. Але є й суттєві розмежування між цими видами компетентності – в рівні їх мобільності, опори на фундаментальний науковий базис, затребуваність загальнокультурного компоненту змісту освіти. Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес передбачає розробку інтегрованих навчальних курсів, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей, а також розширення в структурі навчальних програм міждисциплінарного компоненту. Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу.

Висновки. Обраний нами напрям дослідження має своє продовження у вивченні такого питання, як дослідження компетентнісного підходу залежно від спеціалізації студентів педагогічних вишів.

Освітній стандарт компетентнісно-кредитного формату передбачає нове проектування результатів освіти. Він покликаний окреслити кваліфікації бакалавра-спеціаліста-магістра з точки зору робочого навантаження, рівня, результатів навчання, компетенцій і профілю. Саме в цьому пункті фокусується принципова новизна освітнього стандарту. Компетентнісний підхід означає істотне зрушення у бік студентоцентрованого навчання, спробу перейти від предметної диференціації до міждисциплінарної інтеграції. Принциповими відмінностями державних документів нового покоління і їхньої розробки у галузі підготовки майбутнього вчителя початкової школи можуть стати:

- перенесення акценту з предметно-дисциплінарної і змістовної сторони (при одночасному збереженні вагомих складових) на компетенції та очікувані результати освітнього процесу, що має виправдовуватися посиленням його студентоцентрованої спрямованості;

- розширення можливостей ВНЗ до випереджаючої адаптації;
- відображення в стандартах домінуючих перспектив, що дозволяють орієнтувати підготовку випускників на ефективну діяльність в світі майбутнього;
- гармонізація з всеосяжною структурою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;
- введення в загальноукраїнську практику нового критерію трудовитрат студентів, їх академічних досягнень у вигляді залікових (кредитних) одиниць, що охоплюють всі види навчальної роботи студентів, включаючи проведення практик, лабораторних робіт, атестаційних заходів;
- використання модульної організації основних освітніх програм;
- посилення спрямованості на діагностику досягнень студентів і випускників, які вони, з точки зору компетентнісного підходу, зобов'язані продемонструвати в режимі заданих оціночних засобів і технологій;
- включення в міжнародного вимірювання з урахуванням поширеної в Європі практики появи наднаціональних "додатків" до спеціальностей та компетенцій;
- значне розширення академічних свобод вишів відносно "відбору" змісту освіти;
- збільшення ступенів свободи студентів щодо вибору ними різних індивідуалізованих освітніх траєкторій.

Використані джерела

1. Концептуальная модель и макет образовательного стандарта высшего образования стран СНГ. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 17 с.
2. Макет стандарта высшего образования Евразийского экономического сообщества // Евразийское экономическое сообщество. Международные правовые документы Евразийского экономического сообщества в области технического регулирования : (по состоянию на 01.09.2011) / Евразийское экономическое сообщество. – Минск, 2011. – IV, 56 с. : табл.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М. : Просвещение, 1996. – 306 с.
4. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: монографія / С. А. Раков. – Х.: Факт, 2005. – 360 с
5. Реформы и развитие высшего образования: Программный документ ООН по вопросам образования, науки и культуры / ЮНЕСКО. – 1995. – 49 с.
6. Хуторський А. В. Ключові освітні компетентності. Відкритий урок. Професійний журнал для вчителів / А. В. Хуторський. – Режим доступу <http://osvita.ua/school/theory/2340>.

Стрилець С.И.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ИДЕИ, ИНТЕГРИРОВАННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ

В статье предпринята попытка разобраться, как реализуется компетентностный подход в рамках европейских рекомендаций и национальной традиции. В работе рассмотрены мировые тенденции относительно толкования и сущности понятий профессиональная компетентность и ключевые компетенции в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя начальной школы.

Ключевые слова: учитель начальной школы, компетентностный подход, компетентность, компетенция.

Strilets S.I.

COMPETENCE APPROACH TO PRIMARY SCHOOL TEACHERS TRAINING: CONCEPTUAL IDEAS, INTEGRATED REQUIREMENTS

The article illustrates the attempts made to investigate the way the competence approach is being realised in the context of Common European Framework of Reference and national tradition. The author considers the world tendencies as for interpretation and essence of the notions "professional competency" and "key competences" in professional training of a future primary school teacher.

Key words: primary school teacher, competence approach, competency, competence.

Стаття надійшла до редакції 14.03.13